

PROBLÉMY ROZVOJE ZEMĚDĚLSKÝCH VÝROBNÍCH DRUŽSTEV V LIDOVÉM POLSKU

J. CZYSZKOWSKA-DABROWSKA, Z. SMOLEŃSKI

Základním principem politiky Polské lidové republiky je důsledné spojení růstu výroby s postupnou přestavbou agrární struktury. Takto formulovaná zásada zemědělské politiky se opírá o reálné hodnocení úlohy a postavení zemědělství v rozvoji národního hospodářství. Přes velké úspěchy v oblasti socialistické industrializace země má zemědělství nadále velmi důležitou úlohu v ekonomice Polska.

V podmínkách Polska výdaje na potraviny zahrnují téměř polovinu celkových výdajů rodinného rozpočtu a export zemědělskopotravinářských výrobků tvoří jeden ze základních pramenů deviz v obrazech s hospodářsky vyspělými kapitalistickými zeměmi. Kromě toho zemědělství dává možnost výdělku pro více než 9,6 miliónu osob, to znamená 29,5 % obyvatelstva Polska.

Jak vyplývá z usnesení VI. Sjezdu PSDS úloha zemědělství ještě více vzrůstá. V této pětiletce je také růst spotřeby rychlejší než dosud. V souvislosti s tím objem zemědělské výroby by se měl zvětšit do r. 1975 o 19–21 % ve srovnání s r. 1970, a tedy v dvojnásobně rychlejším tempu než v předcházející pětiletce.

V polském zemědělství nadále ještě převládají soukromé zemědělské usedlosti, které zahrnují více než 83 % obdělávané půdy v zemi. Státní statky zahrnují cca 15 % a zemědělská výrobní družstva a jiné družstevní podniky (zejména zemědělská střediska rolnických kroužků) necelá 2 %.*)

Rozdrobená agrární struktura způsobuje poměrně vysokou úroveň zaměstnanosti. V zemědělství PLR je zaměstnáno asi 6 mil. osob, což je téměř 35 % všech výdělečně činných v zemi. Velká zaměstnanost je v soukromých zemědělských usedlostech – cca 29,9 osob na 100 ha obdělávané půdy – zatímco ve výrobních zemědělských družstvech je to 21,6 osob a na státních statcích 13,2 osoby.***) Zespolečnění zemědělství mělo za následek odliv cca 2 mil. osob a zároveň nutnost vytvořit pro ně nová pracoviště v nezemědělských závodech.

Demografický vrchol stupňující se již několik let vytváří dodatečné problémy v oblasti politiky zaměstnanosti v národním hospodářství. V této pětiletce věk práce schopných obsáhne cca 3,5 mil. mladých lidí, pro něž je třeba zajistit pracoviště. Za těchto podmínek v nejbližších letech nelze uvažovat o zmenšení zaměstnanosti v zemědělství, což podstatně brzdí tempo přestavby zemědělství a rozvoj výrobních družstev.

Současně se projevují značné rozdíly mezi jednotlivými oblastmi země. V západních a severních oblastech má velký význam socialistický sektor, který zahrnuje např. v štětínském vojvodství 50,7 % a v koselínském vojvodství 45,6 % obdělávané půdy. Současně v těchto oblastech zaměstnanost v zemědělství je poměrně nízká. Opačně je tomu v centrálních a východních vojvodstvích, kde socialistický sektor zaujímá malý podíl obdělávané půdy. Např. v kieleckém vojvodství státní statky a výrobní družstva zahrnují sotva 1,5 % a v krakovském vojvodství 1,8 % obdělávané půdy.

*) Malá statistická ročenka 1971

**) V přepočtu na počet stálých pracovníků, údaje z Malé statistické ročenky 1972

Charakteristickou vlastností pro polské zemědělství je utváření organizačně ekonomického systému úzce spojujícího soukromé zemědělské podniky s ostatními odvětvími národního hospodářství tvořící socialistický sektor. V podmínkách tohoto systému existují možnosti na jedné straně dost přesně působit na plánovitý rozvoj zemědělské výroby a na druhé straně účinně regulovat příjmy jednotlivých skupin soukromých majitelů.

Tento systém však nemůže zastoupit socialistickou přestavbu zemědělství. V souvislosti s tím, PSDS a Sjednocená lidová strana spatřují v družstevním výrobním hnutí důležitou cestu budoucího přetváření soukromého hospodaření na moderní velkovýrobní zemědělské podniky.

MÍSTO A ÚLOHA ZEMĚDĚLSKÝCH VÝROBNÍCH DRUŽSTEV (RSP*) V ZEMĚDĚLSTVÍ

Koncem r. 1971 bylo v zemi 1072 zemědělských výrobních družstev, která obhospodařovala 285 tis. ha, což činilo 1,3 % obdělávané půdy v zemi.

Družstva, která vskutku existují, prošla určitou selekcí. Nejslabší družstva a družstva nedávající naději úspěšného rozvoje byla rozpuštěna, jiná ekonomicky slabší, ale mající naději na zlepšení, byla spojena s družstvy ekonomicky a organizačně silnými. Došlo ke značné koncentraci půdy v zemědělských výrobních družstvech jak spojováním, tak rovněž přejímáním státních pozemků k obhospodařování. Průměrná výměra družstev vzrostla ze 184 ha v r. 1965 na 270 ha v r. 1971. Výrobní výsledky RSP jsou vysoké a dokonce vyšší než v jiných sektorech zemědělství. A tak družstva zahrnující 1,3 % obdělávané půdy dodala na trh v r. 1969 38 % domácí výroby brojlerů, 10 % dobytka masného plemene na export, celkem 4,9 % obilí a 3,5 % uznaných osiv a také 4,6 % zeleninových a ovocných výrobků.

I. Srovnání některých výrobních a ekonomických ukazatelů podle jednotlivých zemědělských sektorů. — Comparison of some production and economic indices according to individual agricultural sectors

Ukazatel	RSP	Státní statky	Soukromé zemědělské usedlosti
Sklizeň q/ha (1971)			
4 základních druhů obilovin	26,4	26,0	23,3
brambor	151	146	150
cukrové řepy	262	261	305
Zemědělská produkce na 1 ha obd. půdy v zlotých (1969)			
celková	16 046	13 568	15 832
finální	10 196	8 546	8 360
tržní	9 224	8 081	6 100

Prameny: Malá statistická ročenka 1972. Údaje o výrobě se týkají jak výroby podniků (RSP a st. statků), tak záhumenků (rovněž pracovníků) zapojených do výpočtu pro zajištění srovnatelnosti se soukromými majiteli. Výrobní družstva v letech 1965–1970. Hlavní statistický úřad, sešit 104. Varšava 1970.

*) Rolnicza spółdzielni produkcyjna

Rovněž dynamika růstu výroby RSP je vyšší než v jiných zemědělských sektorech. V letech 1960—1970 jejich zemědělská finální produkce vzrostla (počítáno ve srovnatelných cenách) o 66 %, státních statků o 53 % a soukromých usedlostí o 28 % v přepočtu na 1 ha obdělávané půdy. K ještě větší převaze došlo v dynamice tržní produkce RSP, která v období 10 let vzrostla o 110 %, státních statků o 70 % a soukromých usedlostí o 41 % v přepočtu na 1 ha.

Zemědělská výrobní družstva nejen vyrobí více z každého hektaru, ale rovněž vyrábějí laciněji. Podle výzkumu Ústavu zemědělské ekonomiky ukazatel poměrné velikosti nákladů (náklady výroby na 100 zł hodnoty konečné produkce) činil v r. 1968 v RSP — 85,1 %, v státních statcích — 108,2 % a v soukromých usedlostech 86,8 %.

Zvláštní pozornost si zaslouží výsledky RSP v oblasti živočišné výroby, v níž zůstávala dlouhou dobu pozadu za soukromým hospodařením a většina výroby byla produkována na záhumencích. Teprve během posledních let, díky koncentraci a specializaci živočišné výroby (chov jatečného dobytka hlavně na export, chov brojlerů) družstva dostihla a v r. 1970 dokonce překročila úroveň živočišné výroby soukromých zemědělských usedlostí a pouze z kolektivní výroby dodala z každého hektaru 191 kg živé váhy (z toho 82 kg tvořila produkce brojlerů) zatímco soukromá hospodářství — 160 kg živé váhy. Na tyto úspěchy měla rozhodující vliv moderní technologie výroby, s kterou nemohou konkurovat soukromé metody výroby.

Současně s intenzifikací a specializací zemědělské výroby rozvíjejí výrobní zemědělská družstva od r. 1960 pomocnou výrobu, služby a zpracovatelskou činnost, což umožňuje plnou zaměstnanost poměrně velkých pracovních rezerv (při vysoké 85 % mechanizaci tažné síly) a zvětšení příjmů družstevníků.

Pomocná výroba a služby, které poskytují družstva, vyplňují v určité míře mezeru v zásobování vesnice a zemědělství v oblasti deficitních stavebních materiálů a opravářských služeb. V důsledku této činnosti vznikají v RSP nová pracovní místa, zajišťující trvalé zaměstnání nejen pro družstevníky, ale také lidem z vesnice, hlavně mladým, kteří hledají zaměstnání mimo zemědělství. Proto také vzhledem k možnostem zaměstnání určitého počtu pracovníků vesnice, tedy nejen vlastních, je družstvo za současné výrobní situace takovou formou hospodaření, která může zmírnit odliv obyvatelstva do závodů mimo zemědělství a vychází vstříc snahám značné části vesnického obyvatelstva.

ZMĚNY VE SPOLEČENSKO-EKONOMICKÉM MODELU RSP

Organizačně právní změny

V rozvoji zemědělských výrobních družstev se projevila tři období, která se od sebe podstatně lišila:

- I. období — leta 1949—1956,
- II. období — leta 1957—1962,
- III. období — leta 1963—1971.

I. období

První roky kolektivizace v Polsku charakterizoval dynamický, kvantitativní rozvoj zemědělských výrobních družstev, neodpovídající však ve značné míře principům dobrovolnosti. Počet organizovaných družstev činil v r. 1949 — 285, v r. 1950 — 635 a v r. 1955 — 9076. V tomto období RSP již zahrnovala 11,2 % obdělávané půdy v zemi.

Právní a organizační vzory byly podobně jako v jiných lidově demokratických zemích vzaty ze Sovětského svazu.

Vzhledem k odlišné ekonomické, demografické a historické situaci již tehdy model artělu nevyhovoval podmínkám polského zemědělství. Zpracované vzorové stanovy pro čtyři typy výrobních družstev, lišících se od sebe stupněm zespolečenštění výrobních prostředků, měly v určité míře přizpůsobit sovětské vzory polským podmínkám.

Typ I — sdružení pro obdělávání půdy předpokládalo kolektivní hospodaření pouze na orné půdě. Pozemky připojené do družstva by mohly být obdělávány kolektivně po celý rok nebo přechodně, při některých pracích. Sklizeň by mohla být prováděna kolektivně nebo individuálně.

Pro družstva typu Ib byla charakteristická částečná integrace výroby, tzn. společná rostlinná výroba na spojených pozemcích sdružených hospodářství. Živočišná výroba však zůstávala individuální. Povinností členů bylo sdružit všechny pozemky kromě záhumenků o ploše od 0,3 do 1,0 ha. Dvůr, všechn živý i mrtvý inventář jako stroje a zemědělské nářadí zůstaly nadále k individuálnímu použití člena. Za koně a zemědělské stroje, které používalo kolektivní hospodářství, byly členům — majitelům započteny PJ za inventář. Pracovní jednotky za práci v družstvu a k nim připočítané PJ za inventář byly základem pro podíl členů v nedělitelných důchodech.

Oba výše uvedené typy družstev tvořily tzv. nižší typy s neúplným zespolečenštěním výrobních prostředků a byly určeny především pro dědičná hospodářství.

V družstvech II a III typu bylo provedeno předání všech pozemků kromě záhumenků, zespolečenštění tažného dobytka, větších strojů a zemědělského nářadí a části dobytka kromě dvou krav s příchovkem, které byly ponechány v individuálním vlastnictví člena.

Rozdíly mezi družstvy II a III typu spočívaly hlavně v odlišném dělení důchodu. V družstvech II typu část dělitelného důchodu byla dělena podle pozemkových vkladů (20—25 %) a inventárních vkladů (10—15 %) a zbytek, při nejmenším 60 % podle podílu práce v kolektivu, měřeného počtem pracovních jednotek odpracovaných na kolektivním hospodářství. V družstvech III typu bylo však rozdělování dělitelných důchodů prováděno výhradně podle účasti na kolektivní práci.

V letech 1949—1955 kvantitativní rozvoj jednotlivých typů družstev probíhal rychle (tab. II), ale přitom docházelo k určitým chybám a nedostatkům jako byly: podstatné zásahy do hospodářských a organizačních záležitostí, po-

II. Podíly družstev jednotlivých typů v % v období 1950—1956. — Share of each type of cooperatives in per cent over the period 1950—1956

Rok	Počet družstev celkem	Podíl jednotlivých typů v %		
		I	Ib	II a III
1950	654	3,0	—	97,0
1953	6228	1,5	15,2	83,3
1955	9076	1,9	18,7	79,4
1956	1534	2,0	28,5	69,5

Prameny: Seznam ročních zpráv RSP — údaje Ústředního svazu RSP.

rušování dobrovolnosti při zakládání družstev, omezování samosprávy a k tomu materiální základna nedostatečná k přestavbě zemědělství, která znemožňovala družstevníkům dosáhnout v tomto období dobrých výsledků, jež by mohly získat rolníky pro kolektivní formy hospodaření.

Živočišná výroba se soustřeďovala především na záhumencích, čemuž napomáhal systém odměny za práci (část odměny v naturáliích) a též extenzivní kolektivní výroba, která nezaručovala družstevním rodinám ani trvalé zaměstnání, ani postačující příjmy. Došlo tedy k určitému přibrzdění vývoje, a dokonce ke snížení výroby v poměru k soukromým hospodářstvím.

Takový stav přispěl k neúspěchu družstevního hnutí v r. 1956. Bylo zrušeno 85 % družstev a v mnoha případech rovněž i taková kolektivní hospodářství, která již vytvořila zdravé předpoklady ke společnému hospodaření, vytvořila ekonomické a společenské vztahy mezi členy.

Nejtrvanlivější, jak se ukázalo, byla družstva nižších typů: družstev typu I se udrželo 54 %, typu Ib — cca 33 %, zatímco družstev typu II a III zůstalo sotva 14 %. Svědčí to o tom, že jednodušší formy vyhovovaly rolníkům lépe. Nepříznivé zkušenosti tohoto období dodnes ovlivňují postoj k družstevnímu hospodaření, jako jedné z cest socialistické přestavby vesnice.

II. období

Další období (leta 1957—1962) v družstevním hnutí se vyznačovala zaváděním změn zdola samotnými rolníky, zejména daleko sahajících změn právních a hledáním nejvhodnějších organizačních forem a zaměření výrobní činnosti.

V tomto období se vytvořily tři právně organizační formy:

1. Družstva s plným kolektivním hospodařením, ve kterých zásady byly přibližně stejné jako v dřívějších družstvech II a III typu.

2. Družstva hospodařící kolektivně pouze v jednom odvětví výroby — zpravidla pouze v rostlinné výrobě. Rozsah kolektivizace v rostlinné výrobě byl různý — od rozličných forem sousedské pomoci k celkovému kolektivnímu obdělávání a sklizni a z toho vyplývaly rozdíly.

3. Družstva hospodařící kolektivně jen na části pozemků, nejčastěji na pozemcích Státního fondu půdy, a na zbývajících pozemcích vlastních hospodařili družstevníci individuálně. Kolektivní hospodaření zahrnovalo pouze výrobu rostlinnou nebo rostlinnou i živočišnou a činnost nezemědělskou.

Všechny výše uvedené formy družstevnictví byly samostatné organizačně i hospodářsky. V tomto období došlo k rozvoji činnosti nezemědělské, zejména v oblastech, kde byl nadbytek pracovních sil. Uvedené změny, jakož i svoboda při výběru výrobního zaměření, měly příznivý vliv na růst výroby.

Období volného výběru forem kolektivní činnosti trvalo do r. 1962 (včetně), poté se poměr vládních orgánů k družstevnímu výrobnímu hnutí změnil — byly zvýšeny požadavky na družstva v oblasti forem kolektivního hospodaření, jejichž cílem bylo přetvořit je na střediska zemědělského pokroku.

III. období

Od r. 1963 do r. 1971 platily v podstatě dvoje vzorové stanovy, které určovaly práva a povinnosti družstevníků, podléhající právu všeobecného družstevního hnutí.

Stanovy družstev nižšího typu (I) byly pokračováním předcházející modifikace typu Ib. Předpokládaly zapojení všech pozemků, které byly majetkem člena, do kolektivního hospodaření, jakož i koní, strojů, a zemědělského nářadí

a jiných výrobních prostředků, hodících se pro kolektivní hospodářství. V individuálním hospodaření měla zůstat živočišná výroba a záhumenky o ploše nepřesahující 60 arů.

Stanovy družstva vyššího typu (II) byly zpracovány podle zásad přibližně podobných jako stanovy typu II a III, tedy typu zemědělského artělu, s tím rozdílem, že byly značně omezeny výměry záhumenků (plocha do 60 arů a dva kusy dobytka). Při obou typech družstev bylo přípustné dělení důchodů podle vkladů půdy a účasti v kolektivní práci nebo též výhradně podle účasti v kolektivní práci. Bylo upuštěno od jednoduchých forem společné činnosti, od družstev, která hospodařila kolektivně pouze na pozemcích PFZ, protože tento úkol měly převzít zemědělské kroužky.

Od r. 1963 lze hovořit o období upevňování výrobních družstev. Družstva, zdokonalující v průběhu posledních let svoji činnost ve výrobním, ekonomickém, organizačním a společenském úseku — shromáždila řadu zkušeností, které nyní využívají pro svůj další rozvoj a upevnění.

S p o l e č e n s k o - e k o n o m i c k é z m ě n y

Nevelký počet zemědělských výrobních družstev stále zdokonaluje svůj společensko-organizační model a přetvářejí se postupně na moderně vedené zespolečenštěné zemědělské podniky. Tyto změny krátce uvádíme na příkladu několika vybraných sfér, jako jsou majetkové poměry, zaměstnanost, odměna za práci, záhumenky, zařízení a vnitřní organizace kolektivního hospodaření.

Velký význam pro další směr společensko-organizačních změn v zemědělských výrobních družstvech má postupné zvětšování podílu státní půdy na celkové ploše obdělávaných pozemků v kolektivním hospodaření. V průběhu posledních let se projevovalo ve výrobních družstvech přejímání pozemků Státního fondu půdy. V důsledku toho se značně zvýšil podíl státních pozemků předávaných družstvům k trvalému používání. Pokud např. v r. 1955 státní pozemky činily 16,5 %, a vnesené 83,5 %, pak v r. 1971 se tyto proporce obrátily a státní pozemky tvoří 67,2 % plochy výrobních družstev, přičemž určitá část vnesených pozemků tvoří jen formální vlastnictví členů, protože podle platných předpisů, vnesené pozemky členů, kteří dostávají starobní důchod, jsou zatíženy náklady vyplácených penzí. Člen nebo dědic člena mohou pozemky z družstva vzít zpět jen pod podmínkou, že vrátí do státního rozpočtu částku vypláceného starobního důchodu. Tímto způsobem se vnesená půda rovněž stává ve stále větší míře majetkem státu. Kromě toho ve výrobních družstvech vzniká také nové družstevní vlastnictví půdy. Výrobní družstva kupují půdu od soukromých majitelů. Vyskytuje se také pronajímání půdy.

Zároveň se zmenšováním podílu vnesené půdy zmenšuje se podíl členů s vnesenými pozemky, a roste počet členů — bezzemků. Jestliže v r. 1955 tvořili zemědělci nevlastníci půdu sotva 12,6 %, pak v r. 1971 již více než 59,2 % z počtu družstevních rodin. Členové nevlastníci půdu pocházejí z různých společenských vrstev. Jsou to především děti starých členů družstva, synové a dcery okolních hospodářů nebo nezemědělská mládež, která považuje výrobní družstva za závod jako každý jiný, který jim dává jen o něco lepší výdělek. V důsledku toho výrobní družstva zaměstnávají poměrně velký počet mládeže. Díky tomu podíl družstevníků (hlav rodin ve věku více než 55 let) činí 30,6 % všech družstevních rodin, zatímco podle výzkumu Ústavu zemědělské ekonomiky v soukromých usedlostech lidé ve věku povýrobním (více než 55 let) tvoří 43,3 % majitelů hospodářství (W y d e r k o).

Ve výrobních zemědělských družstvech v posledních letech vzrůstá zaměstnanost námezdních sil. V r. 1970 např. cca 18 % pracovníků tvořili stálí námezdní pracovníci.

Takto je přetvářen pracovní kolektiv zaměstnaný v zemědělství ve stále větší míře v důsledku vědomých rozhodnutí jednotlivých osob, které začínají pracovat v kolektivním hospodářství nebo vedení družstva. Mizí však jev determinující osazenstvo výrobního družstva podle místa narození a výchovy, jak je tomu v soukromých zemědělských usedlostech.

Současně s vytvářením nového typu osazenstva družstva dochází ke změnám v odměňování za práci. Především byla postupně omezena a likvidována naturální část pracovního výdělku. Všeobecně je zaváděn systém vyplácení měsíčních záloh ve výši 70–90 % plánované hodnoty pracovní jednotky, kdežto členům rodin družstevníků a námezdním pracovníkům je hned vypláceno 100 % odměny.

Aby byly zaručeny členům výrobních družstev stabilní platy za práci, dotuje každé kolektivní hospodářství kromě fondů podle stanov i fondy na stabilizaci dělitelných příjmů. V letech, ve kterých v důsledku špatné úrody nebo jiné pohromy nekryjí dosažené dělitelné důchody plně plánované platy, část prostředků uvedeného fondu bude určena na doplnění platů. Tímto způsobem mohou zajistit družstva svým členům předem stanovenou odměnu za práci. Se zavedením zaručené odměny za práci, určitý malý počet výrobních družstev se zřekl pracovních jednotek jako málo přesné míry pracovních nákladů a přešel na oceňování práce přímo v penězích.

Růst a stabilizace odměny za práci má vliv na stále se zmenšující zájem o záhumenky. Průměrná plocha záhumenků se zmenšila z 80 arů v r. 1963 na 44 arů v r. 1971 — a počet živého inventáře se zmenšil obdobně z 2,1 kusů na 1,3 kusy na rodinu.

Je nutno však upozornit na to, že současně s postupným přirozeným zanikáním záhumenků vystoupila výrobní družstva s iniciativou na aktivizaci rezerv spočívajících v hospodářských objektech, které jsou majetkem členů. Družstva opravují inventární budovy svých členů, dodávají členům prasata a jadrná krmiva a uzavírají smlouvy, podle kterých se družstevníci zavazují chovat a vyrábět jateční prasata za odměnu, kterou tvoří rozdíl mezi cenou získanou za prodej jatečních prasat a výdaji kolektivního hospodářství. Tímto způsobem jsou záhumenky přetvářeny na kooperované zemědělské dílny v zespolečenštěném procesu výroby zemědělských výrobků.

Podstatný význam pro rozvoj a činnost zemědělských výrobních družstev měla plná samospráva přiznaná jim v r. 1956. To se projevilo na jedné straně v ponechání plné samostatnosti každému výrobnímu zemědělskému družstvu při rozhodování týkajícím se výrobního zaměření, dělení příjmů atd. (pocho-pitelně v rámci všeobecně platných právních předpisů), a na druhé straně v utváření svazů zemědělských výrobních družstev, které převzaly značný rozsah kontrolních funkcí a funkcí instruktorských. Všechna družstva jsou sdružena v Ústředním svazu a obdobně ve vojvodských svazech zemědělských výrobních družstev. Kromě toho v okresech, kde je většina družstev, jsou organizovány okresní svazy. Svazy reprezentují zájmy družstev navenek, vystupují s iniciativou v oblasti právních předpisů, týkajících se výrobního družstva. Kontrolují a koordinují činnost zemědělských výrobních družstev jak v hospodářské, tak i kulturně osvětové činnosti a kontrolují (okresní) celkovou činnost zemědělských výrobních družstev.

Ve výrobním družstvu je nejvyšším samosprávným orgánem valné shromáždění členů, které rozhoduje o základních věcech jako je schvalování hospodářsko-finančního plánu, dělení příjmů, horní hranice zadlužení, zahájení investic atd. Valné shromáždění volí správu a předsedu správy, který realizuje plány zemědělského výrobního družstva.

Podle narůstání rozsahu činnosti v kolektivním hospodaření vznikla potřeba odborného vedení. Pouze v některých výrobních družstvech mohlo být vybráno odborné vedení z řad členů. Ve většině případů muselo být odborné vedení zajištěno pro družstva zvenku. V souvislosti s tím vyšel stát družstevníkům vstříc tím, že poslal zemědělské odborníky a kryl výdaje na jejich zaměstnání. Správa svěřuje odborníkům vedení buď celého hospodářství, nebo jednotlivých výrobních úseků či objektů.

V současné době se družstevníci plně přesvědčili o nezbytnosti odborného vedení. Značná část agronomů — vedoucích výroby se stala členy družstva a byli zvoleni do správy a dokonce jim byly svěřeny funkce předsedů. Mnoho družstev se však nespokojilo s jedním nebo dvěma agronomy, ale na vlastní náklady zaměstnávají ještě několik odborníků, kterým zajišťují vhodné vysoké platy z vlastních prostředků.

Všeobecně připadají průměrně na jedno družstvo dva odborníci se středoškolským a vysokoškolským vzděláním. Zároveň družstva systematicky doškoluji a odborně zdokonalují vlastní vedoucí a odborné kádry, čímž se úroveň kvalifikace družstevního kolektivu rok od roku zlepšuje. Např. v poslední pětiletce 2—3 letě zemědělské školy absolvovalo více než 5 tisíc družstevníků.

Hospodářský rozvoj výrobních družstev a angažovanost mnoha odborníků vyvolala nutnost změn v dosavadním systému organizace a řízení kolektivní výroby. Ve výrobních družstvech jsou stále častěji oddělovány jednotlivé výrobní objekty se samostatným vedením a stálým pracovním kolektivem s trvalým vybavením a konkrétními výrobními plány. Podle místních podmínek jsou vybírány buď specializované závody jako např. chov brojlerů, zpracování ovoce a zeleniny, nebo celá hospodářství filiálně rozvíjející mnohostrannou výrobu. V obou případech vybrané objekty působí podle zásad omezeného hospodářského rozpočtu.

Tímto způsobem zemědělská výrobní družstva nabývají vlastností moderního zemědělského podniku a současně stále více ztrácejí vlastnosti přejaté ze soukromého zemědělství. Mezi soukromou zemědělskou usedlostí a současnými výrobními družstvy je již patrný velký rozdíl.

Přes tyto velmi dobré výsledky však zemědělská výrobní družstva netvoří formu kolektivního hospodaření, do které by hromadně přistupovali soukromí zemědělci. Strana a vláda berou v úvahu tuto skutečnost a poukázaly na nutnost dále rovnoměrně upevňovat zemědělská výrobní družstva a současně hledat a zdokonalovat různé jednodušší kooperační formy mezi socialistickými podniky a soukromými majiteli.

SMĚRY DALŠÍHO ROZVOJE DRUŽSTEVNÍHO VÝROBNÍHO HNUTÍ

Podle usnesení Politického byra ÚV PSDS a Předsednictva NK Sjednocené lidové strany se rozlišují tři směry dalšího rozvoje družstevního výrobního hnutí.

První z nich znamená další upevňování již existujících zemědělských výrobních družstev. Jde o to, aby všechna dosavadní kolektivní hospodářství byla přetvořena na přední, moderní, socialistické zemědělské podniky. Zemědělská

výrobní družstva by měla plnit úlohu pokrokových, předních zemědělských středisk, která by zaváděla do výroby zemědělský pokrok opírající se o moderní výrobní technologii a moderní výrobní prostředky.

Výrobní družstva budou nadále intenzifikovat svá hospodářství, aby bylo možno zvýšit růst výroby, zajišťující lepší zásobování společnosti zemědělskými a potravinářskými výrobky, a tím také zvýšení příjmů. Kromě toho budou zdokonalovat systém vnitřní organizace kolektivních hospodářství a vedení výroby, aby se dosahovalo stále vyšší efektivity nákladů na výrobu. V této oblasti má velký význam stále zvyšování kvalifikace pracovníků kolektivních hospodářství. Výrobní družstva budou rovněž zlepšovat pracovní a sociální podmínky svých členů a jejich rodin. Takto v normálních výrobních podmínkách bude vypracován model zemědělského výrobního družstva, který bude v budoucnu využit při masové socialistické přestavbě zemědělské výroby.

Druhý směr rozvoje zemědělského družstevního hnutí spočívá na pružnějších zásadách stanov tak, aby nově zakládaná družstva mohli soukromí zemědělci akceptovat. Za tímto účelem byly provedeny podstatné změny v zásadách organizování nových družstev. Hlavním cílem je umožnit zemědělcům volbu takové formy družstevního hospodaření, která bude pro ně vhodná v podmínkách konkrétní vesnice. Zemědělci mohou v současné době vnášet do družstva pouze část pozemků a jen část zbývajících výrobních prostředků, nezbytných pro organizování kolektivní výroby ve vybraném odvětví. Na druhé straně byla zrušena všechna dosavadní omezení týkající se počtu kusů dobytka, který zůstává k osobnímu použití členů družstva.

Hned po tak závažných změnách ve stanovách byly vypracovány dodatečné nové vzorové stanovy. Nové stanovy zemědělského družstva chovatelů jsou určeny pro majitele průměrných a větších hospodářství, kteří se chtějí nadále individuálně věnovat živočišné výrobě, zatímco polní hospodářství budou provozovat kolektivně. Stanovy zemědělského výrobního družstva pro chov jatečných zvířat předpokládají však kolektivní vedení živočišné výroby (např. jatečná prasata nebo pastva dobytka) opírající se o zásoby krmiva dodávaného ze soukromých usedlostí sdružených členů. A konečně stanovy zahradnického výrobního družstva předpokládají kolektivní činnost v oblasti zahradnictví, sadovnictví a zpracování ovoce a zeleniny.

Třetí směr rozvoje družstevního zemědělského hnutí zahrnuje všechny formy výrobní spolupráce soukromých rolníků mezi sebou a mezi soukromými rolníky a socialistickými podniky. Tento směr činnosti vede na jedné straně k využití všech rezerv, které jsou ještě v soukromém hospodaření, a na druhé straně k ještě užšímu spojení soukromého zemědělství se zespolečenštěným sektorem.

Kooperace výroby soukromých rolníků povede ke specializaci jednotlivých soukromých hospodářství v určitých výrobních odvětvích, hlavně v živočišné výrobě, což umožní značně zvětšit rozsah výroby, a tím použít modernější technologii některých výrobních procesů. Současně zespolečenštěné zemědělské podniky, především zemědělská výrobní kooperace výroby se soukromými usedlostmi nebo státní statky organizováním kooperace výroby se soukromými usedlostmi okolních vesnic značně rozšíří oblast svého působení a stanou se vedoucími články v rozvoji zemědělské výroby v dané oblasti. Zemědělci zúčastňující se kooperace výroby, zvýší produktivitu svých hospodářství, dosáhnou větších příjmů, a to je osobně přesvědčí o výhodách plynoucích z postupného zespolečenšťování výrobních procesů. Kooperace výroby takto vytvoří předpoklady pro další socialistickou přestavbu vesnice při současném systematickém růstu zemědělské výroby.

Příkladem realizace postupného programu zespolečňování zemědělství jednoduchými formami kolektivního působení je činnost stranických orgánů a správ zemědělských kroužků (KR) RSP v opolském vojvodství. V tomto vojvodství byl vypracován plán společného působení zemědělských kroužků a RSP a je postupně realizován. Podle tohoto plánu bude půda, kterou předávají soukromí zemědělci v pokročilém věku a bez nástupců, obhospodařována především zemědělskými kroužky. Zemědělské kroužky kromě poskytování mechanizačních služeb, zavedou kolektivní výrobní činnost— rostlinnou výrobu na přejatých pozemcích a chov vybraných druhů zvířat, přetvoří je tak na zemědělská střediska KR. Když se areál zemědělského střediska KR zvýší např. na 100 ha a tvoří již ucelené hospodářství, vystupuje s iniciativou na spojení se sousedícími s ním hospodářstvími. Okolní soukromí zemědělci spojují své pozemky s pozemky střediska KR, přejímají mechanizační základnu KR a přetvářejí se na zemědělské výrobní družstvo, především nižšího typu. Často jsou členové KR voleni za členy správy RSP.

Řešení tohoto druhu jsou vhodná v oblastech, kde již před r. 1956 byla výrobní družstva. Rolníci v těchto oblastech, hlavně osídlenci z jiných rajónů země, mají menší zájem na investování ve vlastním hospodářství a ochotně využívají možnosti zlepšit své výrobní postavení a příjmy v rámci kolektivního hospodaření.

NOVÉ EKONOMICKO-SPOLEČENSKÉ PODMÍNKY K URYCHLENÍ ROZVOJE KOLEKTIVNÍCH FOREM HOSPODAŘENÍ

V posledním období (1971 a 1972) strana a vláda přijaly řadu opatření, jejichž účelem je vytvořit podmínky pro rychlý růst zemědělské výroby a společesko-hospodářskou přestavbu vesnice. V důsledku této nové politiky byly zavedeny zákony týkající se zrušení povinných dodávek, změn v systému zdanění zemědělských hospodářství, zavedení příznivějších tržních relací pro zemědělské výrobky. Tyto změny se týkají jak soukromých zemědělských usedlostí, tak i výrobních družstev. Kromě toho byla přijata řada opatření povzbuzujících zemědělce k přijímání kolektivních forem hospodářské činnosti, jakož i pro rozvoj a upevňování výrobních zemědělských družstev.

Podle usnesení rady ministrů z 11. února 1972 byla zajištěna zemědělským výrobním družstvům a jiným formám kolektivního hospodaření tato pomocná opatření:

- Státní dotace pro vybavení nově vzniklých družstev nezbytnými výrobními prostředky, začlenění přijatých státních pozemků (vnesených i zakoupených družstvem) do družstevního půdního fondu.

- Dlouhodobé bankovní úvěry na zakoupení zemědělských nemovitostí a na vyplácení tzv. akumulované pozemkové renty členům.*)

- Finanční pomoc ve formě částečného umoření úvěrů na kolektivní stavební investice, na technické a pomocné investice. Umoření podléhá 40—90 % investičních výdajů, přičemž o výšce umoření úvěru rozhoduje nejen druh investic, ale také přírodní podmínky, ve kterých družstvo pracuje, tzn. podíl nejhorší půdy na celkové ploše družstva.

- Rozšířena byla také pomoc státu při přidělování odborných zemědělských pracovníků pro RSP a jejich hrazení státem. Dosud tuto pomoc využívala

*) Vstupujícím členům družstva vyplácí jednorázové odměny za určené období obdělávání pozemků vnesených jako vklad.

pouze větší družstva nad 200 ha, nyní všechna družstva, v nichž příjem na rodinu nepřesahuje 72 tis. zlotých ročně; v těchto případech odborné pracovníky hradí sama družstva.

— Byly zjednodušeny zásady zdaňování příjmů dosahovaných v RSP pomocnou činností a byla zrušena daň z mezd členů družstva pracujících mimo zemědělství.

Další důležitou výsadou pro rozvoj výrobních družstev je poskytování stejných sociálních vymožeností členům družstva a pracovníkům státních hospodářství a zajištění jim práva na rodinné přídatky, placenou mateřskou dovolenou a pracovní dovolenou, na bezplatnou lékařskou péči, nemocenské pojištění a starobní a invalidní důchody.

Do r. 1962 veškeré sociální vymoženosti řešila jednotlivá družstva podle vlastních možností ve formě přídatků a pomoci ze sociálně kulturního fondu. V r. 1962 byl zaveden zákon o důchodovém zajištění a zajištění penzí pro členy družstva a jejich rodiny na účet státu. Důchodové zajištění bylo však značně menší než např. na státních statcích nebo jiných znárodněných podnicích. Jiné sociální vymoženosti jako placené dovolené, podpory atd. krylo družstvo a podle jeho majetkových poměrů byly různé.

V současné době finanční úhrada všech sociálních vymožeností pro členy RSP ze státního rozpočtu je velkým krokem kupředu při zajišťování a rozvoji družstev s různým stupněm zespolečnění výrobních prostředků. Výše uvedené formy pomoci zahrnují formy kolektivní činnosti, jak nižší, tak i vyšší typy družstev a jednoduché formy kooperace organizované v rámci družstevnictví nebo rolnických kroužků.

Zemědělská politika vytváří podmínky a stimuly pro družstevní rozvoj, pro překonání předsudků polských rolníků k družstevnímu hnutí z let před r. 1956 a zajišťuje příznivý start a podmínky rozvoje pro různé družstevní formy hospodaření.

Literatura

WYDERKO A., Zmiany w strukturze demograficznej. Studia i materialy JER, Warszawa.
Mały rocznik statystyczny rolnictwa. Warszawa 1971, 1972.
Kółka rolnicze w latach 1965—1970. Hlavní statistický úřad, seš. 104. Warszawa 1970.
Seznam ročních zpráv RSP.

Došlo dne 25. 7. 1972

Problémy rozvoje zemědělských výrobních družstev v lidovém Polsku

V PLR se v nejbližší pětiletce nepředpokládá dynamičtější rozvoj družstevních hospodářství. Předpokládají se však strukturální změny uvnitř soukromých hospodářství, zmenšení jejich počtu a zvětšování jejich plochy a současně probíhající proces vytváření nových družstev i státních statků. Úkoly, které si vytýčilo družstevní hnutí v nejbližší době, jsou další organizační a ekonomické upevňování existujících družstev, rozšiřování vlivu RSP na soukromou vesnici a postupné organizování kolektivních hospodářských forem. V další perspektivě se předpokládá, že tempo zespolečnění zemědělství bude postupně vzrůstat. Postupně by mělo tempo tvoření nových družstev předběhnout tempo vznikání státních statků.

Združstevnění zemědělství postupným organizováním jednoduchých kooperačních forem a nižších typů družstev se zdá správné nejen z ekonomických důvodů, ale rovněž vzhledem k většímu zájmu soukromých rolníků o takové formy kolektivního

hospodaření, které je hned nezbavují postavení hospodáře. Dosavadní zkušenosti ukazují, že podle pokroku a modernizace, přecházejí družstevní hospodářství rychle od nižších typů k vyšším, a že hledání jednoduchých forem neznamena v současné době zabrzdění zespolečenštění zemědělství, ale volit cestu postupných přeměn.

Проблемы развития сельскохозяйственных производственных кооперативов в народной Польше

В ПНР в ближайшей пятилетке динамику развития кооперативных хозяйств повышать не намечается. Ожидаются, однако, структурные изменения внутри частных хозяйств, сокращение их численности и увеличение их площади и в то же время создание новых кооперативов и госхозов. В задачи кооперативного движения ближайшего времени входит дальнейшее организационное и экономическое укрепление существующих кооперативов, расширение влияния ЕСХК на единоличное село и постепенное создание коллективных хозяйственных форм. В перспективе намечается быстрый темп роста обобществления сельского хозяйства. Темп образования новых кооперативов должен постепенно обогнать темп возникновения госхозов.

Кооперирование сельского хозяйства путем постепенного организации простых форм организации и нисших типов кооперативов представляется правильным не только по экономическим соображениям, но и из-за интереса частных земледельцев к таким формам коллективного хозяйства, которые не лишают их сразу положения хозяина. Опыт показывает, что в процессе прогресса и модернизации кооперативные хозяйства быстро переходят от нисших типов к высшим и что поиск единых форм в настоящее время не означает торможения хода обобществления сельского хозяйства, а намечает путь постепенных перемен.

Development Problems of Agricultural Production Cooperatives in Polish People's Republic

No strikingly dynamic development of cooperative farms is expected in Polish People's Republic during the next five-year period. There being anticipated, however, structural changes within private farms, a reduction of their number and an extension of their acreage as well as a process of establishment of new cooperatives and state farms taking place simultaneously. The tasks being set by the cooperative movement for the next future are a further organization and economic consolidation of the existing cooperatives, and extension of the influence of cooperative farms on the private village and a successive organization of collective forms of farming. In the further perspective there is being anticipated that the rate of socialization of agriculture will increase rapidly. Successively the rate of building of new cooperatives should overtake the rate of establishment of new state farms.

The mass-cooperation of agriculture by means of a successive organization of simple cooperation forms and of lower types of cooperatives seems to be correct not only for economic reasons but also with respect to the higher interest of private farmers in such forms of collective farming which do not deprive them of the position of a farmer at once. The hitherto experience shows that according to the progress and modernization the cooperative farms change rapidly from lower types to higher ones, and that the search for simple forms does not mean a retardation of the socialization of agriculture at present but chooses the way of successive transformations.

Entwicklungsprobleme der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften in der Volksrepublik Polen

In der Volksrepublik Polen wird in dem allernächsten Planjahrfünft keine dynamische Entwicklung der genossenschaftlichen Wirtschaften erwartet. Man setzt jedoch strukturelle Änderungen innerhalb der Privatwirtschaften, eine Verringerung ihrer Anzahl und eine Vergrößerung ihrer Fläche, sowie einen gleichzeitig verlaufenden Prozeß der Bildung neuer Genossenschaften und volkseigener Güter voraus. Die Aufgaben, die von der Genossenschaftsbewegung für die allernächste Zeit gesetzt wurden, sind die organisationsmäßige und ökonomische Festigung der bestehenden Genossen-

schaften, die Erweiterung des Einflusses der LPG auf das Privattend und eine schrittweise Organisierung der kollektiven Wirtschaftsformen. In der weiteren Perspektive wird vorausgesetzt, daß das Tempo der Vergesellschaftlichung der Landwirtschaft schnell ansteigen wird. Schrittweise sollte das Tempo der Bildung neuer Genossenschaften das Tempo der Gründung neuer volkseigener Güter überholen.

Die Vergenossenschaftlichung der Landwirtschaft durch eine schrittweise Organisierung von einfachen Kooperationsformen und von niedrigeren Genossenschaftsformen scheint richtig zu sein nicht nur aus ökonomischen Gründen, sondern auch mit Rücksicht auf das höhere Interesse der Privatbauern um solche Formen der kollektiven Wirtschaft, die sie nicht sofort der Stellung eines Wirtes berauben. Die bisherigen Erfahrungen zeigen, daß je nach dem Fortschritt und der Modernisierung die genossenschaftlichen Wirtschaften schnell von den niedrigeren Typen zu den höheren übergehen und daß die Aufsuchung von einfachen Formen gegenwärtig nicht ein Abbremsen der Vergesellschaftlichung der Landwirtschaft bedeutet, sondern den Weg der schrittweisen Evolutionsumwandlungen wählt.

Adresa autorů:

Doc. dr. Janina Czyszkowska - Dabrowska, dr. Zygmund Smoleński,
Instytut ekonomiki rolnej, Warszawa
